

ԱՆՉՆԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ՀԱՀԱԳՐԳՈՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ս. Ա. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Մեր նպատակն է, սեփականաշնորհման ու շուկայական հարաբերությունների ձևավորման և զարգացման պայմաններում, ցույց տալ անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի ճիշտ կիրառման տեղը և դերը աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման գործում:

Տվյալ սկզբունքը քննարկելն ելնում ենք այն բանից, որ մարդիկ շահագրգռված պետք է լինեն իրենց աշխատանքի և հասարակական հանրօգուտ գործունեության արդյունքներով: Անձնական նյութական շահագրգռվածությունը աշխատանքի և նրա ձևերի զարգացման կարևորագույն խթաններից մեկն է:

Փորձ է արվում լուսաբանել, թե ինչպես է կիրառվում տվյալ սկզբունքը արտադրանիշոցների մասնավոր սեփականության առկայության պայմաններում, ուշադրություն դարձնելով նյութական և բարոյական խթանների ճիշտ գույակցման դերի վրա՝ աշխատանքի կազմակերպման պրոցեսում, վճռողական տեղ հատկացնելով նյութական խթաններին:

Սեփականաշնորհման և շուկայական հարաբերությունների ձևավորման ու զարգացման պայմաններում լուրջ տեղ է գրավում անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի ճիշտ կիրառումը:

Անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքը կարևոր նշանակություն ունի ինչպես աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման, այնպես էլ մարդկանց պահանջմունքների բավարարման գործում: Մարդկանց ողջ կենսագործունեության, ստեղծարար աշխատանքի, ներքին մղման նախաձեռնության, ակտիվության, հնարամտության բնական խթանը, շարժիչ ուժը պատմական բոլոր դարաշրջաններում եղել են և կմնան նյութական պահանջմունքները, որոնց հիման վրա զոյավորվում են մարդկանց բոլոր շահերը: Պահանջմունքների աճն առաջ է քաշում նոր արտադրություն, իսկ վերջինս իր հերթին առաջադրում է նոր պահանջմունքներ: Պահանջմունքների առաջացումն ու արտադրության զարգացումը կազմում է մի անխզելի միասնություն և անընդհատ զտնվում է զարգացման և կատարելագործման ընթացքում:

Կապիտալիստական հասարակարգում անձնական նյութական շահագրգռվածության հիմքը մասնավոր սեփականությունն է, որը ստեղծվում է մասնավոր ձեռնարկատերերի ձեռներեցությամբ: Այս դրույթը ճիշտ չի մեկնաբանվել մարքսիստական տեսության մեջ, որտեղ կապիտալիզմի օրոք անձնական նյութական շահագրգռվածությունն իր էությանը ներկայացվել է որպես հասարակական ընդհանուր շահերին հակադիր էություն: Կոմունիստական գաղափարախոսությունում մասնավոր սեփականությունը ներկայացվում էր որպես աշխատանքի արդյունքների նկատմամբ մարդկանց նյութական շահագրգռվածության բուն էության խեղաթյուրում: Նյութական շահագրգռվածության իրականացման վերաբերյալ այս տեսակետը կապիտալիզմի պայմաններում չապացուցեց իր ճշմարտությունը: Մասնավոր սեփա-

կանությունը, ձեռներեցությունը և մրցակցությունն անհատների գործունեությանը խթանող հիմնական գործոններն են և առաջնակարգ նշանակություն ունեն նյութական բարիքների ստեղծման և աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման գործում: «Աշխատանք» հասկացությունը, որի նկատմամբ դրսևորվում են մարդկանց նյութական շահագրգռվածությունը, հնարավորությունն ու ստեղծագործական ձգտումը, չպետք է նույնացնել «գործունեություն» հասկացության հետ: Ամեն մի աշխատանք գործունեություն է, բայց ամեն մի գործունեություն դեռևս աշխատանք չէ: Գործունեությունն իր մեջ ընդգրկում է այնպիսի գծեր ու կողմեր, որոնք աշխատանք կատեգորիային չեն կարող դասվել: Այսպիսիք են, օրինակ, մրցավազքը, խորամանկ գործողությունները, խաբեությունները, սպեկուլյացիան, ճարպկությունը և այլն: Մինչդեռ աշխատանքն այնպիսի գործունեություն է, որը ստեղծում է նյութական և հոգևոր բարիքներ՝ մարդկանց գոյության և հասարակության զարգացման համար:

Ելնելով «աշխատանք» և «գործունեություն» հասկացությունների ճիշտ մեկնաբանումից, անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքը չի կարելի վերածել ամեն մի գործունեության մեջ շահի և օգուտի անգուսպ ձգտման, շահամոլության, անձնապաշտական շահավետության՝ առանց հաշվի առնելու ուրիշների շահերը: Հակառակ դեպքում այդ սկզբունքը դառնում է ուրիշներին ճնշելու, շահագործելու, ուրիշներից խլելու, շոյթելու, խաբեության ճանապարհով հարստանալու միջոց: Ծառույթի հետևից վազելու, շահամոլության անգուսպ ձգտումը մարդկանց միջև ծնում է հակասություններ, սաստկացնում է հարստություն կուտակելու անգուսպ ծարավը՝ անհատը հակադրելով հասարակությանը:

Աշխատանքն իր էությամբ ու բնույթով չի ժխտում մրցակցությունը: Այն ժխտում է անձնական մրցամոլությունը, փառամոլությունը, աչքակապությունը, թշնամանքը: Հասարակական-քաղաքական և գիտատեխնիկական այլ խթանների առկայության պայմաններում, ինչպես նաև անձնական նյութական շահագրգռվածության ազդեցությամբ մարդը մրցակցության մեջ է մտնում մյուսների հետ, աշխատում է գերազանցել մյուսներին՝ արտադրական իր ցուցանիշներով: Նա ձգտում է արտադրության մեջ լինել առաջավոր, ձեռք բերել բարի անուն իր գործընկերների շրջանում, աշխատանքի մեջ ներդնել իր կարողությունները, վարպետությունը և փորձը: Պարզ է, որ այդպիսի մրցությունը ոչ մի առնչություն չունի մրցակովի ու մրցության հետ:

Անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքը քննարկելիս պետք է ելնել այն բանից, որ մարդիկ շահագրգռված լինեն իրենց աշխատանքի և հասարակական հանրօգուտ գործունեության արդյունքներով: Հետևաբար՝ անընդունելի է անձնական շահամոլությունը և անձնական նյութական շահագրգռվածությունն այնպիսի գործունեության նկատմամբ, որը չի ստեղծում նյութական և հոգևոր արժեքներ:

Դասակարգային հասարակության պատմության մեջ աշխատավոր զանգվածները ժխտել են ոչ թե անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքը, այլ այդ սկզբունքի շահագործողական խեղաթյուրումն ու պայքարել շահագործման դեմ հանուն իրենց նյութական պայմանների բարելավման: Նրանք իրենց ներքին մղումով ձգտել են արմատապես փոխել աշխատանքի բնույթը, այն ուրիշի համար շահույթի աղբյուր լինելուց բացի դարձնել կյանքի միջոց: Նրանք գիտակցում են, որ միայն այդպիսի աշխատանքը կարող է ոգևորել մարդուն, զարգացնել նրա ընդունակությունները, հնարամտությունը, կատարելագործել աշխատանքի տեխնոլոգիան, բարելավել աշխատանքի պայմանները:

Այսպիսով անձնական նյութական շահագրգռվածությունն աշխատանքի և նրա ձևերի զարգացման կարևորագույն խթաններից է, որը բացահայտում ու զարգացնում է մարդկանց ֆիզիկական և մտավոր ընդունակությունները:

Աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման գործում հսկայական դեր

է խաղում անձնական նյութական շահագրգռվածությունը: Այդ սկզբունքն իրականացնելիս պետք է վճռականապես հրաժարվել բաշխման հավասարարական ձևից: Նոր պայմաններում մարդկանց նյութական շահագրգռվածությունը դառնում է իրենց աշխատանքի արտադրողականության և հավասարակական արտադրության, ժողովրդի նյութական բարեկեցության բարձրացման հզոր ազդակներից, ընկերական համագործակցության և փոխադարձ օգնության, անձնական և հասարակական շահերի գույակցման գլխավոր գործոններից մեկը: Անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքը դրանով իսկ հանդես է գալիս իբրև աշխատավորների կուլտուր-տեխնիկական մակարդակի պրոֆեսիոնալ մասնագիտացման բարձրացման, ֆիզիկական և մտավոր աշխատանքի միջև էական տարբերությունների վերացման հիմնական պայման: Սիանգամայն պարզ է, որ եթե արտադրած բարիքների բանակն ու որակը կախված են տեխնիկական առաջադիմության մակարդակից, ապա վերջինս իր հերթին սլահանջում է աշխատավորների համապատասխան կուլտուր-տեխնիկական մակարդակի և պրոֆեսիոնալ մասնագիտացման բարձրացում:

Սոցիալիզմի պայմաններում նյութական խրախուսման ձևերը հաճախ էին փոխվում: Արդյունավետ աշխատանքի համար նյութական խրախուսման ձևերը հետ էին մնում սոցիալիզմի կառուցման կոնկրետ պայմաններից և պահանջներից: Այդ պատճառով անհրաժեշտ էին տարբեր էտապներում մի շարք էական փոփոխություններ կատարել նյութական շահագրգռվածության և անձնական խրախուսման ձևերի և մեթոդների մեջ, կարևորագույն միջոցներ կիրառել նյութական շահագրգռվածության ամրապնդման և զարգացման ուղղությամբ, որոնք անկասկած կբարձրացնեին աշխատանքի արտադրողականությունը ժողովրդական տնտեսության բոլոր բնագավառներում:

Դժբախտաբար, անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի իրագործման համար պահանջվող միջոցներն երկրում ժամանակին չկիրառվեցին, որը բացասաբար ազդեց աշխատանքի հասարակական բաժանման վրա: Այն ավելի ուժեղացրեց կեղծարարությունը, ձեռք բերած արդյունքների խեղաթյուրումը:

Ծիշտ չէր իրականացվում աշխատանքի պրոցեսում նյութական և բարոյական խթանների գույակցումը, որտեղ առաջնայինը և վճռականը նյութական խթանն էր: Հաճախ առաջնայնությունը տրվում էր բարոյական խթաններին: Կառավարությունը կատարում էր անտեղի պարզևատրումներ, շատ աշխատավորներ և կոլեկտիվներ արժանանում էին շքանշանների, կոչումների, փոխանցյիլ դրոշների: Այդ պարզևեներին առավելապես պաշտոնյա անձինք էին արժանանում:

Կոլեկտիվներում, ձեռնարկություններում զմալով ավելի էր արմատավորվում հավասարության սկզբունքը: Այս ամենը բացասաբար էր ազդում աշխատանքի արտադրողականության, մարդկանց մասնագիտական վարպետության բարձրացմանը, նրանց ընդունակությունների ու կարողությունների լիարժեք դրսևորմանն ու անկասկած, անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի ճիշտ կիրառմանը: Վերջինս մեզ մոտ խորհրդային կարգերի վերացման նախօրյակին փաստորեն աղավաղվում էր:

Այդ սկզբունքի աղավաղումը մարդկանց մոտ իլացնում էր աշխատանքում ստեղծագործության դրսևորումը: Մարդիկ դևալի աշխատանքը վերաբերվում էին անտարբեր, իսկ աշխատանքային պրոցեսը հաճախ վեր էին ածում ժամանցի, չէին ձրգտում լիարժեք և անմնացորդ զարգացնել իրենց ընդունակությունները: Նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի սխալ իրականացման հետևանքով խիստ ընկած էր արդյունաբերական ապրանքների որակը, որը պատճառ համըլխացալ ապրանքների զների պարբերական և զգալի իջեցմանը և ֆինանսական մեծ վնասների:

Աշխատավորների նյութական շահագրգռվածությունը բարձրացնելու համար անհրաժեշտ էր մեծացնել արտադրական ֆոնդերը, պայքար մղել տնայնագործու-

բյան, հավշտակումների և այլ բացասական երևույթների դեմ՝ այդ գործում ընդգրկելով հասարակության լայն խավերին: Անհրաժեշտ էր ճիշտ իրականացնել աշխատանքի վարձատրումը, որը կարևոր նշանակություն ունի աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման գործում: Աշխատանքի վարձատրման սկզբունքը հիմնված է անձնական և հասարակական շահերի ճիշտ զուգակցման վրա, այսինքն երբ աշխատանքը վարձատրվում է միայն աշխատողի կատարած աշխատանքի քանակի և որակի չափով:

Հասարակական և անձնական նյութական խթանների ճիշտ զուգակցումը մեծ նշանակություն ունի աշխատավորների մեջ փոխադարձ օգնության սկզբունքի արմատավորման գործում: Այդ հանգամանքը սակայն չի խլացնում անհատի կամքն ու ձգտումները: Ընդհակառակը, այն լայն ասպարեզ է բացում աշխատավորների տաղանդի, ձգտումների և ակտիվության զարգացման համար: Տվյալ դեպքում աշխատավորներն ավելի խոր են գիտակցում այն, որ ժողովրդական տնտեսության զարգացումն ամբողջապես պայմանավորված է իրենց համատեղ և անբաժիր աշխատանքով: Այս պայմաններում մարդկանց անհատական ձգտումներն ու շահերը միավորվում են մեկ նպատակի համար, որը ժողովրդական տնտեսության և մշակույթի զարգացման հիման վրա վերածվում է ստեղծագործական աշխատանք արդյունավետ մի հզոր ուժի, առաջ է բերում անգիշում պայքար քերությունների և հեղինակաշուքների դեմ: Այդ պայքարում աշխատանքն աստիճանաբար փոխում է իր բնույթը: Արտահարաբերությունների անշեղ զարգացման և կատարելագործման, արտադրական պրոցեսների մեքենայացման և ավտոմատացման շնորհիվ ավելի ու ավելի է հարստանում աշխատանքի մտավոր բովանդակությունը:

Այսպիսով, աշխատանքի կազմակերպման մեջ կարևոր գործոն է աշխատավորների նյութական և բարոյական խթանների ճիշտ զուգորդումը, որովհետև աշխատանքի նյութական և բարոյական խթանների ճիշտ զուգորդումը ստեղծարար մեծ ուժ է հասարակության զարգացման համար:

Ժամանակակից պայմաններում արտադրության միջոցների սեփականաշնորհումը և շուկայական հարաբերությունների զարգացումը պահանջում են լուրջ վերաբերվել աշխատանքում անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի ճիշտ իրականացմանը: Այն անկասկած նպաստում է աշխատանքի արտադրողականության հետագա բարձրացմանը և արտադրական հարաբերությունների զարգացմանը: Մարդիկ աստիճանաբար հնարավորություն են ստանում օգտվել իրենց տնտեսական իրավունքներից, որոնք կապված են քաղաքական իրավունքների հետ:

Տնտեսական իրավունքի մեջ հատուկ տեղ է գրավում սեփականության իրավունքը, որը մարքսիստական գաղափարախոսության մեջ ճիշտ չի լուսարանվել: Արտադրամիջոցների մասնավոր սեփականությունը տվյալ գաղափարախոսությունը դիտում էր որպես աշխատանքում անձնական նյութական շահագրգռվածության խոչընդոտ պայման: Սակայն տեղի է ունեցել, որ Արևմուտքում և Ռուսաստանում մինչև խոքիդալին կարգերի հաստատումը տնտեսական իրավունքը դիտվել է որպես քաղաքացիական հասարակության գոյության և անձնական ազատության ապահովման իրավունքներից մեկը: Կոմունիստական պետություններում այն ընդհանրապես մերժվել է՝ փոխարինվելով անձնական սեփականության իրավունքով: Սակայն պրակտիկան ցույց է տալիս, որ մասնավոր սեփականության մերժումը բնականորեն դեմ է մարդուն: Այն բացասաբար է ազդում բարեխիղճ և նախաձեռնող աշխատանքի զարգացման վրա, ծնելով մասսայական տնտեսական անպատասխանավորություն և սոցիալական իովանավորություն: Այն աստիճանաբար հասցնում է մարդկային անհատականության անգլավորման, ազատության և ձեռներեցության վերացման: Բացի դրանից սեփականության իրավունքի բացակայությունը շատ քաղաքացիների դատա-

պարտում է աղքատության, որովհետև առանց այդ իրավունքի հնարավոր չէ սեփականաշնորհումը և շուկայական հարաբերությունների հաստատումը:

Սակայն պետք է նշել, որ արտադրամիջոցների մասնավոր սեփականությունը միաժամանակ պետք է ունենա իր սահմանները և համապատասխանող չափը:

Պատմական փորձն արդեն ցույց է տալիս, որ տնտեսապես զարգացած երկրներում աստիճանաբար սահմանափակվում է մասնավոր սեփականության իրավունքը, որովհետև տնտեսական զարգացման պահանջմունքները, ժողովրդական մասսաների դեմոկրատական շարժումներն էական փոփոխություններ են մտցրել մասնավոր սեփականության սոցիալականացման գործում: Այսօր արդեն շատերը չեն ընդունում մասնավոր սեփականության անձեռնմխելիությունը: Արտասահմանյան շատ երկրների օրենսդրությունում հստակեցված է մասնավոր սեփականության իրավունքի բացառում: Մասնավոր սեփականության իրավունքի բնական իրականացումը կարևոր նշանակություն ունի տնտեսական բարեփոխումների խրախուսման համար: Այն զգալի չափով նպաստում է աշխատանքի արտադրողականության բարձրացմանը և մարդկանց պահանջմունքների ապահովմանը:

Այսպիսով, անձնական նյութական շահագրգռվածության սկզբունքի իրականացումը պահանջում է այն ճիշտ զուգակցել աշխատանքի բարոյական խթանների հետ՝ ելնելով հասարակության զարգացման հիմնական շահերից և օրինաչափություններից:

Փիլիսոփայության և իրավունքի ամբիոն

Ստացված է 10.03.1997

Саргсян С. А.

Сущность личной материальной заинтересованности

Резюме

Наша цель - в условиях приватизации и формирования рыночных отношений, показать место и роль правильного применения принципа материальной заинтересованности в повышении производительности труда.

При исследовании данного принципа исходим из того, что люди должны быть заинтересованы результатами своего труда и своей общественно-полезной деятельности. Личная материальная заинтересованность является одним из важнейших стимулов развития труда и его форм.

Делается попытка осветить, как применяется данный принцип в условиях наличия частной собственности на средства производства, обращая внимание на роль правильного сочетания материальных и моральных стимулов в процессе организации труда, выделяя решающее место материальным стимулам.